

SPÓŁDZIELCZOŚĆ SZANSĄ ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Krystyna Szybga

Streszczenie. W opracowaniu przedstawiono analizę działalności gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w woj. dolnośląskim. Z przeprowadzonych badań wynika, że spółdzielnie charakteryzują się przestarzałą bazą materialną i niskim wykorzystaniem zdolności produkcyjnych zakładów. Powszechną praktyką jest dzierżawienie obiektów. Badane spółdzielnie mają trudną sytuację finansową i nie są konkurencyjne. Znacząca poprawa sytuacji spółdzielczości wiejskiej wymaga uprzywilejowanej polityki państwa w zakresie kredytów preferencyjnych, ulg inwestycyjnych, jak też aktywności władz lokalnych w tej dziedzinie. Spółdzielnie wiejskie wzorem krajów UE powinny stać się partnerem administracji rządowej w sterowaniu gospodarką żywnościową regionu oraz istotnym elementem rozwoju obszarów wiejskich.

Słowa kluczowe: gminne spółdzielnie, region, rozwój wielofunkcyjny, gospodarka żywnościowa

WSTĘP

Gminne spółdzielnie odgrywały tradycyjnie istotną rolę w organizacji rynku rolnego i szerzej gospodarki żywnościowej kraju oraz poszczególnych regionów, jak też w rozwoju terenów wiejskich [Brodziński 1999, Fereniec 1994]. Obok realizowanych przez spółdzielczość funkcji gospodarczych, ważnymi, szczególnie dla rozwoju obszarów wiejskich, są funkcje o charakterze oświatowo-wychowawczym, społecznym i kulturalnym, które zostały w ostatnich latach bardzo ograniczone. Spółdzielczość w pierwszych latach transformacji ustrojowej utraciła dużą część swego potencjału ekonomicznego i społecznego. Uważa się, że kolejne ekipy rządowe traktowały obojętnie spółdzielczość, nie podejmując żadnych decyzji wspierających tę formę gospodarowania, co w połączeniu z likwidacją struktur ponadpodstawowych doprowadziło do znacznego osłabienia pozycji tego sektora gospodarki [Brodziński 1999].

Przyjęcie w 1999 roku rządowych założeń w „Spójnej polityce strukturalnej rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa” wskazuje, że priorytetem w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich powinno być wykorzystanie posiadanych zasobów i istniejących

możliwości [Wiatrak 2001, Wojtasiewicz 1977]. Jednym z filarów tego kierunku działań mogą być organizacje i instytucje funkcjonujące na terenach wiejskich [Ziętara 2000], w tym spółdzielnie gminne.

Z doświadczeń krajów Unii Europejskiej wynika, że rozwój obszarów wiejskich (tworzenie nowych miejsc pracy, nowych źródeł dochodów dla ludności wiejskiej, rozwój przedsiębiorczości itp.) realizowany jest przez wyspecjalizowane agencje rządowe oraz lokalne instytucje [Adamowicz 2001, Kłodziński 1997, Lechwar 2000]. W krajach Unii Europejskiej spółdzielcy mają ponad 50% udziału w dostawach środków do produkcji rolniczej oraz 60% udziału w przetwórstwie i marketingu produktów rolnych [Domagalski 2001]. W wielu krajach wysoko rozwiniętych sprawnie funkcjonujący system spółdzielczy w zakresie zaopatrzenia, zbytu i przetwórstwa uważa się za główne źródło sukcesu gospodarki żywnościowej [Szybiga 2000, Ślusarz 2000]. Dla przykładu, w Danii, w której dochód narodowy w przeliczeniu na 1 mieszkańca jest jednym z najwyższych w Europie, wiodącą rolę w przetwórstwie rolno-przemysłowym i obrocie rolnym pełni spółdzielczość (eksportując 2/3 produkcji żywności) [Szybiga 2000].

Korzystając z powyższych doświadczeń można założyć, iż również w warunkach polskich spółdzielczość, po niezbędnych dostosowaniach do funkcjonowania w warunkach rynkowych, będzie istotnym elementem rozwoju obszarów wiejskich [Adamowicz 2001, Dyka 1998]. Szczególną rolę w wielofunkcyjnym rozwoju wsi mogą spełnić gminne spółdzielnie, które dysponują ogromnym majątkiem i dużym potencjałem produkcyjno-usługowym. Postulowany rozwój przetwórstwa, usług, działania zespołowego (np. w ramach grup producenckich) powinien polegać na wykorzystaniu w pierwszej kolejności istniejącej infrastruktury, w tym infrastruktury spółdzielczej [Klepacki i Gołębiowska 1999, Zarębski 2002].

W niniejszym opracowaniu dokonano, na podstawie przeprowadzonych badań, analizy działalności gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska” województwa dolnośląskiego, która obejmuje ustalenie wielkości posiadanego potencjału gospodarczego i formy jego wykorzystania oraz ocenę efektywności ekonomicznej prowadzonych kierunków działalności.

METODYKA BADAŃ

Badaniem objęto działające na terenie woj. dolnośląskiego spółdzielnie związane z rynkiem wiejskim i obsługą rolnictwa, przede wszystkim w zakresie skupu produktów rolnych i jego przetwórstwem oraz dystrybucją towarów konsumpcyjnych, budowlanych i do produkcji rolnej. W badaniach wykorzystano kwestionariusz ankiety, który wysłano drogą pocztową do 84 spółdzielni „Samopomoc Chłopska”¹. Informacje co do form i zakresu prowadzonej działalności oraz dane ekonomiczno-finansowe uzyskano od 22 spółdzielni, co stanowiło 26,2% wytypowanych do badania jednostek. Dodatkowe dane o spółdzielniach uzyskano z Regionalnego Związku Rewizyjnego Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” we Wrocławiu.

¹Badania przeprowadzono w ramach „Wojewódzkiego Programu Rozwoju Sektora Rolno-Spożywczego 2002” finansowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.

WYNIKI BADAŃ

Likwidacja w 1990 roku spółdzielczych związków i organizacji ponadpodstawowych spowodowała, że z istniejących na początku lat dziewięćdziesiątych na terenie Dolnego Śląska (byłych czterech województw: jeleniogórskiego, legnickiego, wałbrzyskiego i wrocławskiego) około 150 spółdzielni „Samopomoc Chłopska” do 2002 roku pozostało niewiele ponad 100 jednostek. Większość z nich (90%) pozostaje zrzeszonych w aktualnie funkcjonujących związkach rewizyjnych, tj. regionalnym we Wrocławiu i krajowym w Warszawie, które świadczą na ich rzecz głównie usługi doradczo-szkoleniowe. Zostały zerwane więzi między spółdzielniami, szczególnie o charakterze integracji gospodarczej.

Spółdzielnie zrzeszone w Regionalnym Związku Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w 2001 roku zatrudniały ponad 1000 osób i zrzeszały 2400 członków (w przeliczeniu na spółdzielnię stanowi to odpowiednio 35 i 80 osób).

W badanych spółdzielniach działalność gospodarza obejmowała:

- produkcję piekarniczą i cukierniczą,
- przemiałową (w młynach gospodarczych),
- produkcję pasz,
- rozlew wód mineralnych,
- działalność handlową (detaliczną i hurtową),
- działalność usługową,
- dzierżawy obiektów gospodarczych.

Pośród badanych spółdzielni 18 posiadało piekarnie, przy czym 16 zakładów prowadzonych było na rachunek własny spółdzielni, a 2 piekarnie wydierżawiono innym podmiotom (tab. 1–3). Z uzyskanych informacji wynika, że w piekarniach:

- przeciętne wykorzystanie zdolności produkcyjnych wynosiło 50% i wahało się od 23 do 94%;
- na rynki lokalne trafiało 100% wypieków;
- maszyny i urządzenia cechował wysoki stopień zużycia. Umorzenie parku maszynowego w 10 spółdzielniach przekraczało poziom 60%. Nieco korzystniej przedstawiała się sytuacja w grupie budynków i budowli, tylko w 4 z 18 badanych zakładów stopień amortyzacji obiektów przekraczał 60%;
- rentowność brutto w 2001 r. wynosiła przeciętnie 8,8% i wahała się od – 22,4% do +39,7%;
- w piekarniach zatrudniano od 4 do 31 pracowników.

W dwóch spółdzielniach funkcjonowały młyny gospodarcze, w których wykorzystanie zdolności przemiałowej wynosiło 19,0 i 56,3%. Całość produkcji przeznaczana była na zaopatrzenie rynku lokalnego. Parametry ekonomiczne obu młynów przedstawiono w tabeli 4.

Sektor spółdzielczy ma też swój udział w produkcji pasz oraz wód mineralnych. Na 22 analizowane spółdzielnie przypada jedna wytwórnia pasz i jedna rozlewnia wód mineralnych. Wytwórnia pasz wykorzystywała możliwości produkcyjne w 29,4%, sprzedając ponad 50% produkcji poza teren województwa. Rozlewnia wód mineralnych wykorzystując 46% zdolności produkcyjnej sprzedawała poza województwo dolnośląskie 53% produkcji.

Tabela 1. Produkcja piekarska – wielkość produkcji i zdolność produkcyjna w tonach w 2001 r.
Table 1. Bakery production – production size and capacity (in tones) in 2001

Lp. No	Zatrudnienie Employment	Techniczna zdolność produkcyjna Technological production capacity	Wielkość produkcji Production size	Wykorzystanie zdolno- ści produkcyjnej (%) Production capacity utilization (%)
		w tonach – in tones		
1	14	250	235	94
2	7	600	214,4	36
3	12	1200	280	23
4	7	720	206	29
5	4,5	350	200,3	57
6	.	1050	240	23
7	31	1600	640	40
8	7	239	205	86
9	17	1000	608	61
10	11	715	587,8	82
11	10	1200	260	22
12	15	.	465	.
13	7	360	155	50
14	11	1500	365	25
15	.	.	569,2	.
16	19	760	542	74
Razem Total	172,5	11544	5772,4	50,0

Źródło: Obliczenia własne.
Source: Own calculation.

Tabela 2. Stopień zużycia majątku trwałego w piekarnictwie
Table 2. Degree of assets utilization in bakery

Lp. No	Poziom zużycia Utilization range	Liczba zakładów – Number of plants	
		budynki i budowle houses and buildings	maszyny i urządzenia machines and facilities
1	0–20%	2	–
2	21–30%	3	1
3	31–40%	2	1
4	41–50%	2	1
5	51–60%	3	3
6	> 60%	4	10
Razem – Total		16	16

Źródło: Obliczenia własne.
Source: Own calculation.

Tabela 3. Produkcja piekarnicza i ciastkarska (tys. zł)
Table 3. Bakery and confectionery production

Lp. No	Wartość sprzedaży Sale value	Wynik finansowy Financial output	Remonty Renovation	Inwestycje moderni- zacyjno-budowlane Modernization and development invest- ments	Zakupy maszyn i urządzeń Machine and device purchase
1	695,0	-5,0	16,0	6,0	-
2	667,0	124	20,3	-	11,6
3	689,6	-154,3	28,5	-	-
4	352,0	139,6	2,0	-	44,0
5	293,0	111,4	-	-	-
6	536,5	72,0	-	1,6	1,8
7	1516,0	-43,0	190,0	190,0	219,0
8	582,0	128,0	26,0	22,0	-
9	1475,2	252,8	169,9	-	14,1
10	297,7	98,3	5,1	-	9,1
11	500,0	-	8,0	-	3,0
12	1062,0	.	15,0	15,0	10,0
13	404,0	48,0	-	-	-
14	415,0	104,0	8,0	-	-
15	305,0	41,0	4,0	-	-
16	1474,0	31,0	19,0	-	21
Razem Total	11264	947,8	354,8	234,6	333,6

Źródło: Obliczenia własne.

Source: Own calculation.

Tabela 4. Wyniki techniczno-ekonomiczne produkcji młynarskiej, wód mineralnych i pasz
Table 4. Technological and economic results of mill, mineral water and fodder production

Wyszczególnienie Specification	Produkcja młynarska Mill produc- tion	Produkcja wód mineral- nych Mineral water	Produkcja pasz Fodder pro- duction
1	2	3	4
Zatrudnienie – Employment	8	16	23
Techniczna zdolność produkcyjna (t) Technological production capacity (t)	6000	6000	22000
Wielkość produkcji – Production size	2260	2760	6461
Źródło zakupu – Source of purchase			
– skup własny (t) – own purchase (t)	2210	.	4000
– pozostały (t) – other purchase (t)	50	.	1200
Kierunki zbytu – Sale destination			
rynek lokalny (t) – local market (t)	2260	1300	3200
poza woj. (t) – country and export (t)	0	1460	3261
Wartość sprzedaży (tys. zł) – Sale value (thousand złoty)	2260	1434,9	5554
Wynik na działalności (tys. zł) – Financial output (thou- sand złoty)	1750,7	62,6	448,2
Remonty (tys. zł) – Renovation (thousand złoty)	6,6	48,3	0

cd. tabeli 4

	1	2	3	4
Inwestycje (tys. zł) – Investment (thousand zloty)				
– budowlane – buldings development (thousand zloty)		0	71.3	0
– zakup maszyn i urządzeń – machine and fascilities purchase		0	7,5	0
Zużycie majątku (%) – Assets utilization (%)				
– budynki i budowle – houses and buldings		70	51	51,5
– maszyny i urządzenia – machines and fascilities		65	75	95,9

Źródło: Obliczenia własne.

Source: Own calculation.

Prowadzona przez spółdzielnię działalność handlowa obejmowała:

- sprzedaż artykułów konsumpcyjnych oraz do produkcji rolnej,
- skup płodów rolnych,
- skup surowców wtórnych,
- stacje paliw.

Wskaźniki ekonomiczne działalności handlowej (sprzedaży detalicznej i hurtowej) przedstawiono w tabeli 5. Rentowność działalności handlowej była niska i średnio kształtowała się na poziomie 1,5%. Skutki nierentownej działalności handlowej pokrywane były z wpływów osiąganych z innych rodzajów działalności, w tym głównie z dzierżaw.

Tabela 5. Handel detaliczny i hurtowy

Table 5. Wholesale and retail trade

Lp.	Wartość sprzedaży Sale value	Wynik na działalności Financial efect	Remonty Renovation	Inwestycje Investment
(tys. zł – thousand zł)				
1	11 386,4	.	21,0	90,0
2	210,5	52,1	4,4	416,0
3	13 110,0	8,0	45,3	45,0
4	474,0	43,0	65,0	13,9
5	4 647,0	866,0	46,0	3,4
6	9 105,0	-179,0	11,0	11,0
7	3 960,0	.	21,9	13,6
8	3 014,6	81,7	4,3	23,0
9	1 734,0	116,0	20,0	6,6
10	669,9	-52,9	8,4	.
11	5 265,6	258,5	228,0	.
12	422,9	17,0	24,0	.
13	3 653,0	-219,0	6,0	.
14	2 105,1	.	1,4	.
15	3 466,0	36,0	.	.
16	880,0	-18,1	.	.
17	4 960,0	29,1	.	.
18	5 203,0	-1,1	.	.
19	327,1	55,0	.	.
20	793,0	.	.	.
Razem:	79 659,1	1187,3	519,5	631,5

Źródło: Obliczenia własne.

Source: Own calculation.

Potencjał usługowy spółdzielni obejmował bazę materialną związaną z obiektami oraz urządzeniami i sprzętem: magazynowym, handlowym, gastronomicznym, usługowym, transportowym.

Część majątku spółdzielni była dzierżawiona. Dotyczyło to głównie obiektów produkcyjnych (m.in. piekarni i ciastkarni), obiektów usługowych (w tym młynów gospodarczych), a także handlowych i magazynowych, w tym placówek handlowych i baz skupu oraz jednostek gastronomicznych.

Analizowane 22 spółdzielnie uzyskały w 2001 r. wpływy z dzierżaw majątku w wysokości 8,7 mln zł. Z uzyskanych z tego tytułu środków finansowano nierentowne formy działalności, do prowadzenia których spółdzielnie zobowiązane były w wyniku decyzji podjętych przez ich organy statutowe.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Jakkolwiek liczba spółdzielni „Samopomoc Chłopska” ulega stałemu zmniejszeniu, ciągle pełnią one istotną rolę w obsłudze wsi i rolnictwa oraz wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich. Proces restrukturyzacji spółdzielni w kierunku poprawy efektywności ekonomicznej jest bardzo utrudniony w jednostkach, które z reguły prowadzą wszechstronną działalność (zaopatrzenie rolnictwa, produkcję żywności, handel detaliczny, usługi itp.).

Niska rentowność prowadzonych przez spółdzielnie działalności gospodarczej oraz wyposażenie zakładów w energochłonny oraz wyeksploatowany park maszynowy, a przede wszystkim utrudniony dostęp do tanich źródeł finansowych – ograniczał spółdzielniom możliwość wygospodarowania bądź pozyskania kapitałów niezbędnych do rozszerzenia działalności, modernizacji form działalności dotychczas prowadzonych, a głównie podjęcia przedsięwzięć gospodarczo-organizacyjnych konkurencyjnych wobec innych podmiotów gospodarczych.

Stosowana dość powszechnie przez spółdzielnie metoda dzierżawy obiektów gospodarczych traktowana jest jako rozwiązanie przejściowe, umożliwiające zachowanie majątku do czasu stworzenia prawnych warunków umożliwiających równe traktowanie wszystkich podmiotów gospodarczych funkcjonujących na rynku.

Należy przypuszczać, że wzorem krajów zachodnich, z jednej strony, nieodwracalnym jest kierunek zmian polegający na koncentracji i specjalizacji produkcji, a z drugiej strony, że będą funkcjonować małe lokalne przetwórcze i usługiowe o charakterze uniwersalnym (np. w ramach sektora spółdzielczego), które mogą pełnić znaczącą rolę w rozwoju obszarów wiejskich.

Spółdzielczość wiejska może stać się, podobnie jak w krajach Unii, istotnym elementem rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich oraz partnerem władz lokalnych w sterowaniu gospodarką żywnościową poszczególnych regionów. W obecnych warunkach gospodarowania znaczące przemiany w ramach spółdzielczości są jednak niemożliwe bez regulacji prawnych stymulujących ich rozwój oraz bez zewnętrznego wsparcia finansowego.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz W., 2001. Regionalne aspekty polityki rolnej Unii Europejskiej – wnioski dla Polski. *Postępy Nauk Rolniczych* 4, 11–25.
- Brodziński M.G., 1999. Dylematy rozwoju spółdzielczości w Polsce. SIB, Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa, 136–156, 186–235.
- Domagalski A., 2001. Aktualne problemy spółdzielczości rolnej. *Więć Jutra*, 12 (41), 9–10.
- Dyka S., 1998. Rola spółdzielczości w rozwoju infrastruktury wsi. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnictwa*, 4–5, 58–64.
- Klepacki B., Gołębiowska B., 1999. Priorytety naczelné i branżowe w strategii rozwoju sektora rolno-spożywczego. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnictwa*, 4–5, 157–159.
- Kłodziński M., 1997. Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, Warszawa, 7–23.
- Lechwar M., 2000. Uwarunkowania instytucjonalne zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. *Roczniki Naukowe SERiA*, T. 2, z. 6, Warszawa-Poznań-Zamość, 7–12.
- Praca zbiorowa pod red. J. Fereńca, 1994. Funkcjonowanie agrobiznesu. Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach, Siedlce, 5–8, 123–225.
- Szybiga K., 2000. Rola spółdzielczości duńskiej w gospodarce żywnościowej na przykładzie mleczarstwa. [w:] *Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich*. Red. naukowa K. Łęczyski. Akademia Podlaska w Siedlcach, Siedlce, 301–308.
- Ślusarz G., 2000. Rolnicze spółdzielnie produkcyjne w procesie integracji z Unią Europejską. *Roczniki Naukowe SERiA*, T. 4, z. 5, 177–182.
- Wiatrak A.P., 2001. Strategie rozwoju regionalnego i lokalnego obszarów wiejskich. *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im H. Kollątaja w Krakowie*, nr 377, Sesja Naukowa, z. 78, t. 1, 227–235.
- Wojtasiewicz L., 1977. Czynniki rozwoju lokalnego – nowe ujęcie metodologiczne. *Biuletyn KPZK PAN*, 177, 7–18.
- Zarębski M., 2002. Bariery i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich (na przykładzie regionu konińskiego). *UMK*, Toruń, 43–57.
- Ziętara W., 2000. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. *Roczniki Naukowe SERiA*, T. 2, z. 1, Warszawa-Poznań-Zamość, 5–7.

CO-OPERATIVE MOVEMENT AS AN ELEMENT OF RURAL AREAS IN THE LOWER SILESIAN VOIVODSHIP

Abstract. The aim of the work was analysis of the activity of community cooperatives "Farmers Self-Aid" and the estimation of their role in food management in the Lower Silesian region. On the base of carried research result, that cooperatives are characterized expendable material base and by low utilization of production capacity of plants. Renting of object is general practice. The co-operatives under investigation found themselves in a difficult financial situation and the are not able to meet the demands of competition. Significant improvement of that situation requires favourable policy on the part of the government involving preferential credits, investment cost reduction and real support of local authorities and their initiatives. Community cooperatives, following the pattern of other European Union countries, should become the partners of governmental administration in the food management in the region as well as. a crucial element of the development of rural areas.

Key words: community cooperatives, region, development of rural areas, agribusiness

Krystyna Szybiga, Katedra Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa, Akademia Rolnicza we Wrocławiu ul. M. Skłodowskiej-Curie 42, 50-374 Wrocław, e-mail: szybiga@ekonom.ar.wroc.pl